

Bir Yenilikçilik Olarak Çok İşlevli Tarımın Gelişiminde Kurumsal Kapasitenin Rolü; İzmir Örneği

*

Merve Yazar Yıldıztekin¹

ORCID: 0000-0001-7941-0288

Demet Erol²

ORCID: 0000-0002-1705-4297

Öz

Günümüzde artık bölgesel kalkınma politikaları, coğrafyada gömülü olan kurumsal rutinler ve sosyal geleneklerin şekillendirdiği kurumsal kapasitelere odaklanmaktadır. Bir yenilikçilik olarak çok işlevli tarımın da gelişme yörüngelerinin ve yerel kalkınma için yüklenebileceği potansiyellerin ortaya koyulabilmesi için kurumsal kapasitelerin farklı coğrafik ölçeklerde kavramsallaştırılması gerekmektedir. Çalışmanın temel sorusu, bir yeniliğin gelişiminde kurumsal kapasitelerin rolünün ne olduğudur. Bu amaçla çok işlevli tarımın gelişiminin kurumsal kapasite ile ilişkisinin ve yansımalarının farklı coğrafik ölçeklerde araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışma alanı olarak İzmir İli seçilmiştir. Çalışma kapsamında; ulusal ve uluslararası literatür ile politika belgelerinden faydalanılmış ve bu kaynaklarla toplanan veriler; bölgesel ve yerel düzeyde gerçekleştirilen 39 görüşme ile tamamlanmıştır. Çalışmadan elde edilen çıktılara göre yenilikçi girişimlerin doğuşunda, ekolojik farkındalığın gelişmesi ile tüketici alışkanlıkları ve beklentilerindeki değişimin oluşturduğu bir sosyal aktivizm etkili olmuştur. Bununla birlikte tüm bu pratiklerinin gelişiminde İzmir'in politik iklimi, yeniliklere açık kültürü ve gelişmiş sosyal sermayesi çok büyük bir paya sahiptir. Çalışma kapsamında çok işlevli tarım örneğinde kurumsal kapasitelerin farklı coğrafik ölçeklerde kavramsallaştırılması ile ilişkili yazına katkı sağlanmakta ve bir yeniliğin gelişim yörüngeleri ortaya koyularak yerel kalkınma açısından çoğaltılabilir bir gelişime kalıbı ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçilik, kurumsal kapasite, yerel kalkınma, çok işlevli tarım.

¹ Doktora Adayı, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,
E-mail: merve.yazaryildiztekin@gazi.edu.tr

² Doç. Dr. Şehir Plancısı, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,
E-mail: edemet@gazi.edu.tr

The Role of Institutional Capacity in the Development of Multifunctional Agriculture as an Innovation; Izmir Case

*

Merve Yazar Yıldıztekin³

ORCID: 0000-0001-7941-0288

Demet Erol⁴

ORCID: 0000-0002-1705-4297

Abstract

Today, regional development policies focus on institutional capacities shaped by institutional routines and social traditions which were embedded in geography. In order to reveal the development trajectories and potentials for local development of multifunctional agriculture, as an innovation, institutional capacities need to be conceptualized at different geographical scales. Question of the study is the role of institutional capacities in the development of an innovation. It is aimed to understand the relationship between institutional capacity and the development of multifunctional agriculture with its reflections at different geographical scales. Izmir was chosen as the study area. For the study; scientific literature, policy documents and 39 interviews at regional and local level were used. According to the outputs; those innovative initiatives are emerged from a social activism originated from the development of ecological awareness and the change in consumer habits and expectations. However, the political climate of Izmir, its open culture and developed social capital have a great importance in the development of all these practices. With the study, a contribution is made to the literature by conceptualizing the institutional capacities at different geographical scales in the example of multifunctional agriculture, and a reproducible development pattern in terms of local development is revealed.

Keywords: *Innovation, institutional capacity, local development, multifunctional agriculture.*

³ PhD Candidate, Gazi University, Department of City and Regional Planning,

E-mail: merve.yazaryildiztekin@gazi.edu.tr

⁴ Assoc. Prof. City Planner, Gazi University, Department of City and Regional Planning,

E-mail: edemet@gazi.edu.tr

Giriş

Bölgesel kalkınma temel olarak dengesizdir ve klasik kalkınma teorileri çoğunlukla bir temel yeniliğin küçük bir alanda başlaması ve bu küçük alanların zamanla ticaret, istihdam ve finans merkezleri olarak gelişmesi ile bu alanların dışında kalan bölgelerin geride kaldığı açıklaması üzerine yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte Makkonen (2011)'e göre günümüzde artık bu teori ekonomik kalkınmayı açıklamak için yetersiz bir açıklamadır. Artık bölgesel kalkınma politikalarının odağında yenilikçilik ve öğrenme yer almaktadır.

Morgan (1997)'a göre yenilikçiliği, coğrafyada gömülü olan kurumsal rutinler ve sosyal gelenekler şekillendirmektedir. Yenilikçilik ve ekonomik kalkınma için rutinlerin ve geleneklerin önemi genellikle sosyal sermaye terimi altında özetlenmektedir. Amin (1999)'a göre kurumsal kapasite olarak da adlandırılan bir bölgenin belirli sektörleri etrafında uyarlayabilme ve yeni endüstriyel ve ticari fırsatları erken bir safhada öngörme kapasitesinin büyüklüğü, bu bölgelerin gelişimini sağlamakta ve gelecekteki olasılıklar için rekabet avantajı yaratmaktadır.

Bir yenilikçilik olarak çok işlevli tarım; tarım sektörünün geleceği ve daha genel olarak ekonomi ve toplum açısından yüklendiği roller ile özellikle Avrupa tarım politikasında son yıllarda çokça tartışılan konulardan biridir (Clark, 2006, s.331; Groot vd., 2009, s.147; Knickel, Renting ve Van Der Ploeg, 2004, s.81; Marsden ve Sonnino, 2008, s.422).

Darnhofer (2015)'a göre tarım, mekânsal olarak gömülü bir süreçtir ve bu nedenle iklim, toprak yapısı gibi doğal koşullar ile sosyal ve kültürel ağlar, değerler ve gelenekler gibi mekânsal koşullardan fazlaca etkilenmektedir. Ayrıca analitik çalışmalar, tarımda; normları, gelenekleri ve insan etkileşimleri ile faaliyetlerini şekillendiren iş yapma biçimleri gibi kuralların bütününe ifade eden kurumsal kapasitenin, yenilikçilik süreçlerinde çok önemli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle tarım sektöründe deneyimler coğrafyaya özgüdür ve tüm örnekler için uygun bir yaklaşım geliştirmek mümkün değildir.

Clark (2006) da çok işlevli tarımın gelişiminin kurumsal yapının rolünden bağımsız olarak açıklamanın olanaklı olmadığını; yeni politikaların uygulanması ve politikaların olası çıktılarına karşı oluşabilecek zorlukların üstesinden gelenebilmesi için güçlü bölgesel kapasitelerin ve ağ ilişkilerinin varlığının hayati olduğunu savunmaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın temel sorusu, bir yeniliğin gelişiminde kurumsal kapasitelerin rolünün ne olduğudur. Bu amaçla çok işlevli tarımın gelişiminin kurumsal kapasite ile ilişkisinin ve yansımalarının farklı coğrafik ölçeklerde araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışma alanı olarak İzmir İli seçilmiştir. Çalışma kapsamında;

ulusal ve uluslararası yazın ile politika belgelerinden faydalanılmış ve bu kaynaklarla toplanan veriler; bölgesel ve yerel düzeyde gerçekleştirilen 39 görüşme ile tamamlanmıştır. Bu amaçla öncelikle bölgesel düzeyde İzmir Tarımı içerisinde doğrudan aktör olan kamu kurumları, özel sektör, STK temsilcileri ve akademisyenlerden oluşan 20 anahtar kişi ile görüşme gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler kapsamında İzmir Tarımı içerisinde çok işlevli tarımın gelişimine ilişkin strateji ve politikalar ile çok işlevli tarım özelliği gösterebilecek yenilikçi örnekler belirlenmiştir. Ardından yerel düzeyde çalışma alanı olarak belirlenen yenilikçi örnekler kapsamında gerçekleştirilen 19 görüşme ile bu yenilikçi pratiklerin çok işlevli tarım kapsamında yer alabilecek faaliyetleri ve bölgesel düzeyde kurumsal kapasitelerin bu girişimlerin gelişimi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde kavramsallaştırılan kurumsal kapasiteler içerisinde bir yenilikçilik olarak çok işlevli tarımın gelişimine ilişkin geleceğe yönelik politika önerilerine yer verilmektedir.

Çalışmadan elde edilen çıktılara göre çok işlevli tarımın gelişiminde bir coğrafik alanda yığılan sosyal sermaye, politikalar, coğrafyada gömülü olan kurumsal rutinler ve sosyal geleneklerin tamamı olarak ifade edilebilecek kurumsal yapının rolü hayatidir. Yerel düzeyde çalışma alanı olarak belirlenen girişimlerin doğusunda, ekolojik farkındalığın gelişmesi ile tüketici alışkanlıkları ve beklentilerindeki değişimin oluşturduğu bir sosyal aktivizm etkilidir. Bununla birlikte tüm bu pratiklerinin gelişiminde İzmir'in politik iklimi, yeniliklere açık kültürü ve gelişmiş sosyal sermayesi yadsınamaz bir öneme sahiptir.

Çalışma kapsamında çok işlevli tarım örneğinde kurumsal kapasitelerin farklı coğrafik ölçeklerde kavramsallaştırması ile ilişkili yazına katkı sağlanmakta ve kavramsallaştırılan kurumsal kapasiteler içerisinde bir yeniliğin gelişim yörüngeleri ortaya koyularak yerel kalkınma açısından çoğaltılabilir bir gelişime kalıbı çıkarılmaktadır.

Bir Yenilikçilik Olarak Çok İşlevli Tarım ve Kırsal Alanlardaki Yansıması

Renting vd. (2009)'e göre çok işlevli tarım; 1992 yılında Rio Konferansı'nın Gündem 21 Belgelerinde yer alması sonrasında özellikle 2000'lerin başından itibaren bilimsel ve politik tartışmalarda; tarım sektörünün ve kırsal kalkınmanın geleceği için bütüncül bir bakış açısı sunan bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkmıştır. Kesin bir tanımla olmamakla birlikte tarımsal sistemin; mal ve hizmet üretirken aynı zamanda çevre koruma, yenilenebilir kaynak yönetimi, doğal peyzajın korunması ya da kırsal alanlarda sosyo-ekonomik görünürlüğü desteklenmesi gibi faydaları da içermesine odaklanmaktadır (Marsden ve Sonnino, 2008, s.422; Renting vd., 2009, s.112; Wilson, 2008, s.367). Çok işlevli tarım yakla-

şımında yine tarımsal üretim kırsal kalkınmanın temel dinamiğidir ancak tarımın sunduğu başka olanaklar da harekete geçirilmektedir (Dessein vd., 2013, s.51).

Marsden ve Sonnino (2008)'ya göre her ne kadar çevresel katkıları, agroturizm, gıda kalitesi ve güvenliği, peyzaj yönetimi, biyoçeşitliliğin korunması gibi çıktılar ile tartışılabilir ancak çok işlevli tarımın açıkça ve tek bir şekilde kavramsallaştırdığı bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte Knickel vd. (2004)'nin Avrupa'nın farklı ülkelerinden 31 örnek uygulama ve 3250 çiftçi ile gerçekleştirdiği geniş kapsamlı çalışmasında çok işlevli tarım kapsamında değerlendirilebilecek çiftlikle ilişkili faaliyetler geniş bir çerçevede tanımlanmaktadır (Tablo 1.)

Tablo 1. Çok işlevli tarım kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetler (Knickel vd., 2004, s.85)

Faaliyet Türü	Yarattığı Artı Değer
Organik Tarım	Ürünlerin ilgili mevzuat kapsamında sertifikalandırılması ve kalite kontrollerinin gerçekleştirilmesi (Böylece gıda üretimi belirli bir kalite düzeyini yakalamakta ve bununla ilişkili olarak ürünler yüksek fiyatlara alıcı bulmaktadır.)
Ürünlerin işlenmesi	Peynir, yoğurt, şarap meyve suyu vb. işleme süreçleri ile ürünlere katma değer kazandırılması
Serbest dolaşan hayvan ürünleri	Girdiye bağımlılığın azaltılarak çevre ve kaynakları korumaya katkı sağlanması (Ayrıca daha güvenli/kaliteli gıda üretimi ile ürünler yüksek fiyatlara alıcı bulmaktadır.)
Kısa mesafe gıda/tedarik zincirleri	Çiftlik dükkânları, çiftçi marketleri, kendin topla, çiftlik/yol kenarı satışları, evlere servis, tüketici kooperatifleri, yerel dükkânlar ve restoranlar
Kırsal turizm	Konaklama ve turizmle ilgili tüm hizmetler, çiftlikle ilişkili boş zaman aktiviteleri, müzeler/çiftlik ziyaretleri
Yeni çiftlik aktiviteleri	Binicilik faaliyetleri, avcılık, balıkçılık, bisiklet kiralama, turlar, macera sporları, okul çiftlikleri: eğitim-seminer-kurslar, yaşlı/hasta bakım çiftlikleri, toplumsal hizmetler, enerji üretimi: rüzgâr tarlaları, biyogaz vb.
Gıda üretimine yönelik olmayan tarımsal üretim	Enerji bitkileri, lif bitkileri, kök boyası, tıbbi ve aromatik bitkiler, ahşap ve biyokütle amaçlı ormanlar, at besleme, nadir ırklar, geyik çiftlikleri
Doğa ve çevre yönetiminin yeni türleri	Tarım arazilerinde doğa ve peyzajın aktif yönetimi için her türlü yatırım/altyapı

Wilson (2008) çok işlevli tarım uygulamalarını güçlü, orta ve zayıf olarak üç grupta toplamaktadır. Güçlü çok işlevlilik; güçlü sosyal, ekonomik, kültürel sermaye ve çevresel kaygı ile tanımlanan ideal bir durumu tariflerken bunların azalması, çok işlevliliğin görece daha zayıf hale gelmesini ifade etmektedir. Buna göre tarımsal sistemin; sürdürülebilirlik ve etkinlik açısından gelecekteki hedefi güçlü çok işlevliliğin hayata geçirilmesi olmakla birlikte sahada her zaman ve hatta çoğunlukla bu ideal durum tüm bileşenleri ile aynı düzeyde kendini göstermeyebilmektedir.

Knickel ve Renting (2000)'e göre kırsal kalkınma önce çiftlikten başlasa da bölgesel ya da yerel düzeyde de diğer ekonomik aktörlerle ilişkili olarak tanımlanmalıdır. Çok işlevliliğin çiftlik düzeyi ve kırsal toplum ölçeğinde doğrudan yansımaları gözlenebilirken; bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde dolaylı etkileri gözlenebilmektedir (Wilson, 2009; s.272). Çiftlik düzeyinde gelir artışına yol açabilecek bir yan faaliyet, bölge düzeyinde zincirin önemli bir halkasını meydana getirebilmektedir. Çiftlikte başlayan çoklu eylemler bir araya gelerek kırsalda çiftlik dışı işler ve hizmetler ile yeni tarım işletmelerinin gelişmesini tetiklemektedir. Bu da kırsal toplulukları geliştirerek kırsal ekonomileri canlandırmaktadır (Knickel vd., 2004, s.100). Wilson (2009)'a göre çiftlik, kırsal alanlar ve bütün bir toplum arasındaki bağımlılıkların daha iyi anlaşılabilmesi için analizlerin çiftlik, bölge ve ulusal/küresel düzeylerde ele alınması gerekmektedir.

Tablo 2. Çok işlevli tarımda hiyerarşik düzeylerin analizi (Knickel ve Renting, 2000)

Düzye	Temel Analitik Yaklaşım
<i>Çiftlik/Çiftlik Halkı Düzeyi</i> (Aktörlerin stratejik karar alma süreçleri)	Farklı çiftlik aktiviteleri arasındaki ilişkiler, tarımsal pratiklerin yeni faaliyetler geliştirmek için yeniden organize edilmesi, yeni gelirler ya da maliyet azaltma amaçlı çok işlevli tarımın keşfedilmesi Çiftlik halkı düzeyinde stratejiler, kaynak kullanım alışkanlıkları, içsel bağımlılıklar ve ağlar
<i>Bölge Düzeyi</i> (Yapısal değişimlerin ve etkilerinin en iyi idrak edilebileceği düzey)	Bireysel faaliyetlerin bölgesel ekonomi ve istihdam üzerindeki etkileri; dolaylı çarpan etkileri, ikame etkileri, kırsal alanlarda iş yaratma, bölgede tarım faaliyetlerinin dengelenmesi Çiftlikler ve diğer kırsal kimlikler arasındaki bağımlılıklar Pazarlama, ağlar, peyzaj, bölgesel ve yerel işbirlikleri
<i>Küresel Düzey</i> (Tarım ve toplum ilişkisi)	Tarım ve toplum ilişkisi, Toplumun kırsal alanlardan beklentileri: rekreatif olanaklar, Doğal değerlerin ve ekosistem servislerinin korunması, Kent-kır ilişkisi, Kamu müdahaleleri, kurumsal kapasiteler

Wilson (2009)'a göre her ne kadar bu durumun aksini gösteren radikal girişim örnekleri bulunsa da bir bölgede yenilikçilik kültürü az gelişmişse ve bölgenin kurumsal kapasitesi bu tür stratejileri destekleme konusunda isteksizse tarımsal değişimin gerçekleşmesinin güçleşeceğini varsaymak mümkündür. Ayrıca bölgelere politik ölçek olarak da bakılabilmektedir. Çünkü bölgesel düzeyde belirlenen politikalar, çok işlevliliğin zayıflığı ve güçlülüğü üzerinde önemli yansımalara sahiptir. Ulus düzeyindeki politikaların uygulayıcısı da bölgeler olduğu için bölgelerin bu politikaları uygulama biçimleri de tarımsal değişim için belirleyici olmaktadır.

Bu nedenle çok işlevli tarımın gelişimini kurumsal yapının rolünden bağımsız olarak açıklamak olanaklı değildir. Örneğin Clark (2006)'ın çok işlevli tarımı bir yenilikçilik olarak ele aldığı ve bir yenilikçilik olarak bölgesel bağlamda kurumsal kapasite ile ilişkisini kurduğu çalışmasında; İngiltere özelinde çok işlevli tarımı destekleyici tüm politika belgeleri, kurumlar, aktörler ve organizasyonlar ulusal ve yerel düzeyde ortaya konularak çok işlevli tarımı desteklemedeki rolleri tartışılmaktadır. Çalışmanın sonuçları; sektörel ve bölgesel organizasyonların varlığının ve birbirleri arasındaki etkileşimlerin yerelleşmiş bilgi ve yenilikçilik altyapısı vasıtası ile kodlanmış ve örtük bilgi elde edilmesi ve transferine olanak sağlaması açısından yeniliklerin yayılmasında en belirleyici faktörleri meydana getirdiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın temel sorusu, bir yenilikçiliğin gelişiminde kurumsal kapasitenin rolünün ne olduğudur. Bu kapsamda bir yenilikçilik olarak çok işlevli tarımın gelişiminin kurumsal kapasite ile ilişkisinin ve farklı düzeylerdeki yansımalarının farklı coğrafik ölçekler içerisinde araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışma alanı olarak İzmir İli seçilmiştir. İzmir, çok yönlü üretim olanakları, zengin doğal kaynakları ve nitelikli yaşam kalitesini bir arada sunabilmesiyle hem Türkiye hem de dünya ölçeğinde öne çıkan bir bölge görünümündedir Türkiye'nin önde gelen metropollerinde yer alan İzmir, diğer metropollerden farklı olarak, önemli bir tarımsal üretim kapasitesine sahip gelişmiş bir tarım kenti olarak karşımıza çıkmaktadır (İzmir Kalkınma Ajansı [İZKA], 2014, s.11).

Wilson (2009)'a ve Knickel ve Renting (2000)'e göre kaynakların yeniden organizasyonu çoğunlukla bir çiftliğin sınırlarının ötesine geçmekte, çiftlik düzeyi ve kırsal toplum ölçeğinde doğrudan yansımaları gözlenebilirken; bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde dolaylı etkileri gözlenebilmektedir. Bu çerçevede çalışmada, İzmir'de çok işlevli tarımın gelişimi, yerel düzey (çiftlik ve kırsal

toplum düzeyi) ve bölgesel düzey (İzmir İli) olmak üzere iki farklı düzeyde, ulusal ve küresel politikalar ve hareketler ile ilişkisi kurularak ortaya konulmaktadır. Bu amaçla Clark (2006) ile Jordan ve Warner (2010)'dan yola çıkarak bütünden parçaya doğru bir ilişkiyel yaklaşım takip edilmiş öncelikle küresel ve ulusal düzeyde politikalar ve toplumsal hareketlerin, bölgesel ölçek olarak İzmir İli bütününde çok işlevli tarım ile ilişkili politika uygulamaları ve kurumlar üzerindeki yansımaları ortaya koyulmuştur. Ardından bölgesel düzeydeki kurumsal kapasitelerin yerel düzeydeki yansımaları; Karaburun, Çeşme, Sefehisar, Urla ve Güzelbahçe ilçelerinin meydana getirdiği Yarımada Bölgesinde yer alan ve çok işlevli tarımın farklı örneklerini ortaya koyan beş yenilikçi örnek üzerinde tartışılmaktadır.

Tablo 3. Çalışma kapsamında düzeylere göre görüşülen anahtar kişiler (Kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

<i>Görüşülen Aktörler (Anahtar Kişiler)</i>	<i>Görüşme Sayısı</i>
BÖLGESEL DÜZEY (İzmir İli)	
İzmir Büyükşehir Belediyesi (2) İzmir Tarım ve Orman Müdürlüğü (4) İzmir Kalkınma Ajansı (1) Akademi (4) STK (1)	12 görüşme
Tamamlayıcı Görüşmeler	
Serbest Araştırmacı (1) İzmir Tarım ve Orman Müdürlüğü (1) STK (1) İzmir Kalkınma Ajansı (1) Akademi (3) Özel Sektör (1)	8 görüşme
YEREL DÜZEY/ÇİFTLİK DÜZEYİ (İzmir Yarımada'da yer alan beş yenilikçi girişim)	
Urla Bağ Yolu (9) Zeytin Okulu (1) Doğa Okulu (3) Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği (1) Bademler Kooperatifi Doğal Yaşam Köyü (1)	15 görüşme
Tamamlayıcı Görüşmeler	4 görüşme

Çalışma kapsamında öncelikle bölgesel düzeyde İzmir Tarımı içerisinde doğrudan aktör olan kamu kurumları, özel sektör, STK temsilcileri ve akademisyenlerden oluşan 20 anahtar kişi ile görüşme gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler kapsamında İzmir Tarımı içerisinde çok işlevli tarımın gelişimine ilişkin strateji ve politikalar ile çok işlevli tarım özelliği gösterebilecek

yenilikçi örnekler belirlenmiştir. Ardından bölgesel düzeyde gerçekleştirilen görüşmelerde ortaya konulan yenilikçi örnekler içerisinde Yarımada Bölgesinde yer alan ve Knickel vd. (2004)'ne göre farklı açılardan çok işlevli tarım örneği sunan Seferihisar Doğa Okulu, Karaburun Zeytin Okulu, Urla Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği, Urla Bağyolu Girişimi ve Urla Bademler Kooperatifi Doğal Yaşam Köyü, yerel düzeyde çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Yerel düzeyde çalışma alanında gerçekleştirilen 19 görüşme ile bu yenilikçi pratiklerin çok işlevli tarım kapsamında yer alabilecek faaliyetleri ve bölgesel düzeyde kurumsal kapasitelerin bu girişimlerin gelişimi üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Bölgesel Düzeyde Kurumsal Kapasitelerin Ortaya Koyulması

Çalışma alanı için tarım ve kırsal kalkınma ile ilişkili olarak ulusal düzeydeki politika belgelerine bakıldığında, doğrudan çok işlevli tarımın desteklenmesine yönelik herhangi bir politika bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte hem ulusal dokümanlarda hem de stratejik belgelerde ürün güvenilirliği ve katma değer artırılması amacıyla iyi tarım uygulamaları ve organik tarımın yaygınlaştırılması; tarımsal işleme, markalaşma ve kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi; kadın ve genç girişimciliğinin artırılması ve kırsal alanlarda alternatif gelir kaynaklarının oluşturulmasına yönelik politika ve uygulamalar bulunmaktadır.

Orr (1992)'a göre 20. yüzyılın en önemli keşfi, ekolojik felaketlerin eşindeki dünyamızın sınırları konusunda farkındalığa ulaşılmasıdır. Buna karşılık geliştirilen bakış açılarından biri de küresel konulara ilgi duyan ve aynı zamanda kendi çevresi içerisinde kaliteli bir yaşam süren ekolojik okuryazar ve ekolojik olarak yetkin bir vatandaşlık anlayışının benimsenmesidir. Dobson (2003) ekolojik vatandaşlığı, bireylerin gezegen ölçeğinde çevresel bir sorumluluk hissederek ve günlük hayatlarında daha sürdürülebilir bir tüketim biçimini benimsemesi ve yaşam tarzlarını da bu yönde değiştirmesini öngören kişisel bir taahhüt olarak tanımlamaktadır. McBride, Brewer, Berkowitz ve Borrie (2013) de ekolojik okuryazarlığı, çevre ve bununla ilişkili sorunlar hakkında farkındalık ile çevresel sorunların çözümüne ve yenilerinin önlenmesine yönelik bilgi, beceri ve motivasyonların geliştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Seyfang (2006)'a göre ekolojik vatandaşlık gibi kavramlar ve sürdürülebilir tüketim bilinci, yerel gıdaya ve kırsal sürdürülebilirliğe yönelik ilgiyi artırmıştır. Goodman, Dupuis ve Goodman (2012)'a göre çevresel gruplar, adil ticaret, küresel adalet hareketi gibi sosyal protesto hareketleri, yeni bir sosyal aktivizm yaratmışlardır. Jordan ve War-

ner (2010)'a göre çok işlevli tarımın gelişiminde üst ölçekli bir politik çevrenin bulunmadığı durumlarda bu sosyal hareketler oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Değişimi gerçekleştirmek için kamuoyu oluşturmak ve alternatif tarımsal gelişme yörüngeleri için paylaşılan bütünlüklü bir vizyonun etrafında çok daha geniş bir sosyoekonomik destek altyapısı oluşturmak özellikle önem taşımaktadır.

Endüstriyel gıda sistemine tepki olarak doğan sosyal hareketlerin etkilerinin ilk gözlemlendiği kentlerden birinin de İzmir olduğunu söylemek mümkündür. Karakaya (2016)'ya göre sosyal hareketlerden doğan alternatif tarımsal gıda inisiyatifleri; üretici girişimi, tüketici girişimi ve üretici-tüketici ortaklığı şeklinde üç ayrı düzeyde gerçekleşmektedir. İzmir, çeşitli alternatif tarımsal gıda girişimlerinin faaliyet gösterdiği ve bu alternatif gıda girişimlerinin üç biçiminin de gözlemlendiği tek şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca İzmir, organik (ekolojik) tarım açısından da öncü kentlerden biridir. Türkiye'de ekolojik tarıma ilişkin girişimlerin tek çatı altında toplandığı Ekolojik Tarım Organizasyonu, 1992 yılında İzmir'de kurulmuştur (Ekolojik Tarım Organizasyonu [ETO], 2021). Bunun yanı sıra İzmir, bilinçli tüketimi ve doğa ile uyumlu bir yaşam biçimini yaymayı amaçlayan pek çok ekolojik köye ve doğa kültürü ile ekolojik okur-yazarlığa ilişkin toplumsal bilinci geliştirmeyi amaçlayan küresel ve yerel düzeyde pek çok inisiyatife ev sahipliği yapmaktadır (Görüşme 1, Görüşme 9, Görüşme 24).

Marsden ve Sonnino (2008)'ya göre kırsal alanlara ilişkin 90'larda başlayarak 2000'lerin başından itibaren hız kazanan endüstriyel tarım sistemine karşı gelişen sosyal hareketler, yerel çevrenin korunmasını odağa alan bir paradigma değişimi ile sonuçlanmıştır. Bu paradigma değişiminin sonucunda tarımsal alanlara ilişkin toplumsal bakış açısı, bu alanları salt üretim alanları olarak görmekten çok bir peyzaj değeri olarak görmeye doğru evrilmiştir. Toplum, artık kırsal alanlardan salt ürün üretimi değil de temiz ve yeşil gıda isteklerini karşılamasını ve stres yönetimi ile boş zamanlarını değerlendirme için çeşitli olanaklar sunmasını beklemektedir (Dessein vd., 2013, s.50). Ayrıca tarım ve toplum arasındaki değişim, bireylerin beklentilerinde de değişime neden olmuş ve kırsal turizm gibi yeni turizm türlerinin gelişmesi için yeni fırsatlar yaratmıştır. Veeck, Deborah ve Veeck (2006)'e göre kırsal turizm; yerinden ve perakende olarak ürün satın alma, eğlence ve eğitim gibi amaçlarla çiftliklere yapılan ziyaretler olarak tanımlanabilmekte ve yüksek maliyetler nedeniyle yeni ekonomik seçenekler arayan kırsal alanlar için yeni gelir kaynakları yaratabilme potansiyeli nedeniyle gittikçe daha popüler bir hale gelmektedir. Doğal yaşam köyleri ise kırsal

turizmin yanında kentlilere; temiz ve yeşil gıda isteklerini karşılama, doğa ile iç içe olma imkânı sunarak stres yönetimi ve boş zamanlarını değerlendirme gibi olanaklar sunan bir bağlantı noktası ve kent ve kırsal birbirine bağlayan bir planlama aracı olarak her geçen gün daha popüler hale getirmektedir (Görüşme 11, Görüşme 39).

İzmir bu konuda da öncü kentlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Urla'da Bademler Köyündeki Tarımsal Kalkınma Kooperatifi arazisine kurduğu "Doğal Yaşam Köyü" ile kırsal kalkınma açısından tarımın, geleneksel olarak ürün üretimi dışındaki olanaklarından faydalanılabilecek bir model ortaya koymasının yanı sıra kent ve kırsal arasındaki sınırların artık daha belirsiz hale geldiği günümüzde, toplumun kırsal alanlara yönelik değişen beklentilerini karşılayacak bir mekânsal araç geliştirmiştir. Büyükşehir Belediyesi, benzer bir projeyi Bergama, Kozak Yaylasında da gerçekleştirmeye yönelik çalışmalarını sürdürmekte ve kırsal ve kent arasındaki bu bağlantı noktalarını yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır (Görüşme 11, Görüşme 39).

Feldman ve Kogler (2010)'e göre yenilikçiliğin ekonomik büyümeyi etkileyen kesin bir coğrafik boyutu vardır. Bölgeler aynı ulusal çevre içerisinde bile olsa temel kaynağını yerel kurumsal kapasiteden almaktadır. Wilson (2009)'a göre bölgeler hem ulus düzeyindeki politikaları uyguladıkları hem de doğrudan politika ürettikleri için politik ölçeklerdir. Bölgelerin ulus düzeyindeki politikaları uygulama biçimleri tarımsal değişim için belirleyicidir. Ayrıca bölgesel düzeyde belirlenen politikalar, çok işlevliliğin zayıflığı ve güçlülüğü üzerinde önemli yansımalara sahiptir.

2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası öncesinde kent merkezinin etkisiyle oluşan kentsel yayılmanın boyutundan daha küçük olan İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları, Büyükşehir Belediyesi Yasası sonrasında oldukça geniş bir kırsal alanı da içine alacak biçimde genişletilmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı [ÇŞB], 2014). Bu yeni yapı sonrasında kırsal ve kentin pek çok yönden etkileşim içerisinde olduğu ve kırsal ile kentin bir bütün olarak planlanması gerektiği fikri ön plana çıkmış ve bu yönde çalışmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ardından 14.03.2013 tarihinde yayımlanan 6360 Sayılı Kanun ile birlikte İzmir İli idari sınırlarının tamamının İzmir Büyükşehir Belediyesi olarak belirlenmesi, İzmir Büyükşehir Belediyesine yeni sorumluluklar yüklemiştir ve bir bakış açısıyla da kırsal ve kenti bir bütün olarak ele alma konusunda yeni fırsatlar doğurmuştur (Uysal, 2018, s.54). Bu amaçla İzmir Büyükşehir Belediyesi Türkiye'de ilk defa "Yerel Kalkınmada İzmir Modeli" adı altında tarım ve hayvancılığı desteklemeye yönelik projeler geliştirerek bölgesel ölçek-

lenebileceği fonksiyonların yerel kalkınma açısından taşıdığı potansiyeller vurgulanmıştır (İZKA, 2014b, s.198). Bu kapsamda anıt zeytin ağaçları, zeytinyağı işlikleri, zeytinyağı fabrikaları gibi zeytin kültürünü meydana getiren bileşenlerden oluşan Zeytin Rotası ve bağlar, şaraphaneler, pazaryerleri ve konaklama tesislerinden oluşan Bağyolu Rotası oluşturulmuştur (İBB, 2015b). Ayrıca İzmir Büyükşehir Belediyesi bu rotaları, rota üzerindeki çiftçiler için kırsal turizm olanaklarının geliştirilmesi amacıyla Avrupa Bisiklet Yolları Ağı'na (EuroVelo) dahil etmiştir (Görüşme 18). Urla Belediyesi'nin içerisinde yer aldığı Sağlıklı Kentler Ağı ile Seferihisar Belediyesi'nin dahil olduğu Citta Slow (Yavaş Şehir) Ağı'nın, yerel değerlerin kurumsal ağlarla nasıl ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılabileceği konusunda iyi birer örnek olduğunu söylemek mümkündür (İZKA, 2014b, s.95).

Bununla birlikte tarım ürünlerinin katma değerinin artırılması amacıyla ürün işleme, paketlenme, soğuk hava deposu tesisleri ve tarımsal makine parklarının kurulması ve tarımsal gıda sisteminin yerelleştirilmesi ve kısa mesafe gıda/tedarik zincirleri kurulması amacıyla belirli noktalarda yerel üretici pazarları kurulması da İzmir Yarımada Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinde yer alan ve İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından hayata geçirilen diğer politika uygulamaları arasında yer almaktadır (Görüşme 7, Görüşme 8, Görüşme 24). Tabloda çalışma alanında farklı düzeylerde sosyal hareketler ve politikalar ile bunların yansımaları görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Çalışma alanında farklı düzeylerde sosyal hareketler ve politikalar (Kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

KÜRESEL VE ULUSAL DÜZEY	
Politika ve Hareketler	Yansımaları
<i>Sosyal Aktivizm</i> (Jordan ve Warner, 2010; Goodman vd., 2012; Knickel ve Renting, 2000) - Ekolojik farkındalık - Güvenilir gıda - Adil ticaret ve küresel adalet hareketi	- Değişen tüketici beklentileri - Ekolojik vatandaşlık - Alternatif Gıda Ağları - Toplumsal Rekreatif ihtiyaçlar - Doğal değerlerin ve ekosistem servislerinin korunması
<i>Ulusal Politikalar</i> - 11. Kalkınma Planı (2019-2023) - Tarım ve Orman Bakanlığı 2019-2023 Strateji Planı - Tarım ve Orman Bakanlığı Kırsal Kalkınma Destekleri	- Ürün güvenilirliği ve katma değer artırılması amacıyla iyi tarım uygulamaları ve organik tarımın yaygınlaştırılması - Tarımsal işleme, markalaşma ve kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi - Kadın ve genç girişimciliğinin artırılması - Kırsal alanlarda alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması

BÖLGESEL DÜZEY (İZMİR İLİ)		
Politika ve Hareketler	Yansımaları	
Sosyal Aktivizm (Karakaya, 2016; ETO, 2021, Görüşme 1, Görüşme 24, Görüşme 9)	- Alternatif Tarımsal Gıda örgütleri- Ekolojik Tarım Organizasyonu (ekolojik pazarlar, sertifikasyon ve işaretleme)- Ekolojik Okuryazarlık- Doğa kültürü (doğayı tanıma ve farkındalık yaratma)	
Bölgesel Politikalar		
- Yerel Kalkınmada İzmir Modeli- İzmir Yarımada Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (2014-2023)	- Ürün işleme, paketlenme, soğuk hava deposu tesisleri ve tarımsal makine parkları- Yerel Üretici Pazarları- Yavaş Şehirler Ağı, Sağlıklı Kentler Ağı, EuroVelo- Ekolojik köy ve yerleşimler (Gağgı Çiftliği, İmece Evi, Marmariç Köyü, Bademler Doğal Yaşam Köyü)- Gezi Rotaları (Zeytin Yolu, Bağ Yolu)	
- Tarımsal katma değer artırılması (tarımsal işleme, markalaşma)- Tarımsal gıda sisteminin yerelleştirilmesi ve kısa mesafe gıda/tedarik zincirleri kurulması- Ağlar ve işbirlikleri- Kırsal alanlarda alternatif gelir kaynakları oluşturulması- Kırsal Turizm ve Gastronomi Turizmi		
YEREL DÜZEY (ÇİFTLİK DÜZEYİ)		
Politika ve Hareketler	Yansımaları	Çiftlik Düzeyinde Örnekler
- Tarımsal pratiklerin yeni faaliyetler geliştirmek için yeniden organize edilmesi (Knickel ve Renting, 2000)	- Organik Tarım/İyi Tarım Uygulamaları (Knickel vd., 2004)- Ürünlerin işlenmesi ve markalaşma (Knickel vd., 2004)- Kırsal turizm (Knickel vd., 2004)- Doğa ve Çevre Yönetiminin Yeni Türleri	- Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği, Urla Bağyolu, Bademler Doğal Yaşam Köyü
- Ağlar, Sinerjiler, Ortaklıklar ve İşbirlikleri Kurulması (Knickel ve Renting, 2000; Brunori ve Rossi, 2000)	- Tematik ortaklıklar/işbirlikleri kurulması	- Urla Bağyolu Girişimi

- Kısa Mesafe Gıda/Tedarik Zincirleri Kurulması (Wilson, 2008)	- Kısa mesafe gıda/tedarik zincirleri (Çiftlik dükkânları, çiftçi marketleri, yerel dükkânlar ve restoranlar (Knickel vd., 2004)	Doğa Okulu, Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği, Urla Bağyolu, Bademler Doğal Yaşam Köyü
- Topumun ve kırsal nüfusun geliştirilmesi (Wilson, 2008)	- Yeni çiftlik aktiviteleri (eğitim-seminer-kurslar, toplumsal hizmetler (Knickel vd., 2004)	Zeytin Okulu, Doğa Okulu, Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği, Urla Bağyolu, Bademler Doğal Yaşam Köyü

Çok İşlevli Tarımın Yerel Düzeyde (Çiftlik Düzeyi) Yansımaları

Çalışma kapsamında bölgesel düzeyde gerçekleştirilen görüşmelerde de ağırlıklı olarak zeytinin ve üzümün tarımsal üretim ve yerel kültür içerisinde çok önemli bir yere sahip olduğu Yarımada Bölgesinin, pek çok yenilikçi girişime ev sahipliği yapması açısından çok işlevli tarımın gelişimi için verimli bir inceleme alanı oluşturacağı düşüncesi ortaya konulmuştur. Ayrıca yerel düzeyde çalışma alanı olarak çeşitli yenilikçi girişimler önerilmiştir.

Bununla birlikte özellikle Alaçatı Yerleşimi ile turizm açısından ulusal ve küresel düzeyde yarışan Çeşme İlçesi, bu yönü ile Yarımada'daki diğer ilçelerden farklılaşmaktadır. Kıyı turizminin oldukça gelişmiş olduğu Çeşme İlçesi ve çevresinde, planlanmış olan turizm yatırımları da göz önünde bulundurulduğunda İlçenin, yakın gelecekte de kıyı turizminin olanakları ile gelişeceği ve bir turizm odağı olma niteliğini pekiştireceğini söylemek mümkündür. Güzelbahçe İlçesi ise İzmir Kent Merkezi ile bütünleşmiş bir görünüme sahiptir ve kent merkezinin gelişme dinamiklerine bağlı olarak gelişme göstermektedir (ÇŞB, 2014; s.6,10,11).

Diğer yandan kıyılarıyla, köyleriyle, değerli tarım alanları ve doğal peyzajıyla, sahip olduğu tarihsel, kültürel, mimari değerleriyle, Yarımada içinde özel bir konuma sahip olan Urla'nın geçmişi M.Ö. 2000 yılına dek uzanmaktadır. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Urla İlçesinde yer almaktadır (İZKA, 2014b; s.43, 44). Urla'da son yıllarda artan ulaşım olanaklarına bağlı olarak ikinci konuttan günlük konut kullanımına dönüşümün arttığını söylemek mümkündür (ÇŞB, 2014, s.10). Urla'da yaşayan ve kent merkezinde çalışan veya tam tersi durumda olan çok sayıda kentli bulunmaktadır (İZKA, 2014b; s. 43, 44). Ayrıca son yıllarda Urla, kentin karmaşasından uzaklaşmak isteyen beyaz yakalı İstanbulluların yoğun olarak göç ettiği yerleşimlerden biri haline gelmiştir. Bu nitelikli nüfus yoğunlaşmasının yenilikçilik altyapısını geliştirerek Urla'yı bir çekim noktası haline getirdiğini söylemek mümkündür. Nitekim son yıllarda kırsal

turizme yönelik çok sayıda girişimin ve pek çok gastronomik restoranın Urla'da yer seçtiği görülmektedir (Görüşme 24, Görüşme 28).

2009 yılında, Türkiye'nin ilk "yavaş şehri" unvanını alan Seferihisar İlçesinde; mimari, kültürel ve doğal değerlerin korunması, yerel kültüre ve organik tarıma önem verilmesi, sakin bir yaşam tarzı ve yemek kültürünün benimsenmesine yönelik bir gelişme politikası izlenmektedir. İlçe merkezinin güneyi ve batısında mandalina bahçeleri yer almakta ve Seferihisar Mandalinası olarak coğrafi tescili bulunan mandalina için markalaşma çalışmaları devam etmektedir (İZKA, 2014b, s.45)

Karaburun İlçesinin ise göreceli olarak kent merkezinde daha kopuk konumu ve zorlu topografyası nedeniyle sahip olduğu üst düzeydeki doğal güzelliklerini ve değerlerini büyük ölçüde günümüze dek koruyabildiğini söylemek mümkündür. Çoğunlukla tarım alanları, orman ve maki gruplarının yer aldığı Yerleşim, diğer ilçelere göre daha kırsal bir karaktere sahiptir (İZKA, 2014b, s.48). Ayrıca 2019 yılında ilçenin tamamının Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilmesi nedeniyle bu gelişme eğilimini koruyacağını varsaymak mümkündür (TVKGM, 2021).

Bu çerçevede gelişme dinamikleri açısından Urla, Seferihisar ve Karaburun ilçeleri, tarımın geleneksel rolünün dışında sunabileceği olanakların incelenmesi açısından daha uygun bir mekânsal yapı ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde önerilen yenilikçi pratikler içerisinden farklı açılardan çok işlevli tarım örneği sunan Seferihisar Doğa Okulu, Karaburun Zeytin Okulu, Urla Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği, Urla Bağyolu Girişimi ve Urla Bademler Kooperatifi Doğal Yaşam Köyü yerel düzeyde çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Doğa Okulu, 2014 yılında Doğa Derneği tarafından Seferihisar Belediyesi'nin katkıları ile Seferihisar'ın Orhanlı Köyünde kurulmuştur. Doğa Okulu'nda doğayı tanıma ve farkındalık yaratmak için pratikle teoriyi birleştiren uygulamalı doğa kültürü eğitimler verilmesi gibi yeni nesil çiftlik faaliyetleri yürütülmektedir. Ayrıca Doğa Okulu'nun önemli bir doğa alanı içerisinde ve ekolojik olarak tehlike altında olan ürünlerin pazarlama olanaklarını geliştirmek amacıyla kurduğu üretici ile tüketiciyi doğrudan birbirine bağlayan üretici ağı da kısa mesafe gıda/tedarik zincirleri açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Bununla birlikte Ege'nin zeytin ormanlarında binlerce yıldır var olan zeytin kültürünün korunması amacıyla Zeytin İmecesini gibi kampanyalar yürüten Doğa Okulu, hem akademik hem de uygulamaya dönük çalışmaları ile toplumun ve kırsal nüfusun geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Doğa Okulu, Zeytin Yolu Rotası içerisinde yer

olarak bölgenin zeytin imajını oluşturan diğer birleşenlerle bağlantı kurmaktadır (Görüşme 25, Görüşme 26, Görüşme 27).

Zeytin Okulu; 2017 yılında Zeytin Ekolojik Yaşam Derneği tarafından İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin desteği ile Karaburun'da kurulmuştur. Zeytin Okulunda yeni çiftlik faaliyetleri olarak adlandırılabilir ekolojik okur yazarlık eğitimlerinin yanında her yaz dönemi zeytin ve zeytinyağı üreticileri için seminerler ve lise öğrencileri için felsefe-ekoloji seminerleri düzenlenmektedir. Ayrıca hem yerel halkla birlikte ekolojik farkındalık oluşturulacak projeler hem de uluslararası düzeyde zeytin kültürünün geliştirilmesine yönelik akademik çalışmalar yürütülen Zeytin Okulunda bir bütün olarak toplumun ve özellikle civar köylerin sosyolojik yapısının dönüşümüne ve kırsal alanların görünürlüğüne önemli katkılar sağlayacak yenilikçi pratikler ortaya koyulmaktadır. Zeytin Okulu, Zeytin Yolu Rotası içerisinde yer alan önemli noktalardan biridir (Görüşme 24).

Urla İlçesinde yer alan Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği, tarımın pek çok farklı işlevini bir arada bulundurması açısından sıra dışı bir örnek oluşturmaktadır. Ülkemizde bugüne kadar kurulmuş bulunan tüm zeytinyağı ezme sistemlerinin birebir ölçekte kopyalarının yer aldığı Köstem Zeytinyağı Müzesi dünyanın en büyük zeytinyağı müzesidir ve kırsal turizm açısından yenilikçi bir pratiği ortaya koymaktadır. Köstem Organik çiftliğinde üretilen ve işlenerek müzenin markası altında müze içerisindeki satış biriminde satılan ürünler ise doğrudan tüketici ile buluşturularak bir kısa mesafe gıda/tedarik zinciri kurulmaktadır. Ayrıca müze bünyesinde özellikle çocuklarda doğa kültürü ve ekolojik farkındalığın geliştirilmesine yönelik pek çok etkinlik düzenlenerek yeni nesil çiftlik faaliyetleri yürütülmekte ve kırsal alanlara yönelik yürütülen çalışmalar ile bu alanların görünürlüğüne katkı sağlanmaktadır. Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği, Zeytin Yolu Rotası içerisinde yer alarak görünürlüğünü arttırmaktadır (Görüşme 21).

Urla Bağ Yolu; Urla'da yer alan yedi şarap üreticisi tarafından İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) Desteği ile kurulmuştur. Bağ Yolu Rotasında; bağlar, şaraphaneler, restoranlar, konaklama tesisleri ve çeşitli aktiviteler yer almaktadır. Ziyaretçiler rota üzerindeki bağları ziyaret edebilmekte, şaraphanelerde tadım etkinliklerine ve çeşitli atölyelere katılabilmekte ve butik şaraphanelerin satış birimlerinden aracısız olarak alışveriş yapılabilmektedir. Böylelikle butik bir üretimle elde edilen kaliteli ürünler işlenerek ve kırsal turizmin olanaklarından faydalanılarak önemli bir katma değer elde edilirken tüketici ile üreticiler arasında kısa mesafe gıda/tedarik zincirleri kurulmakta ve doğa ve çevre yönetimi açısından oldukça yenilikçi bir pratik ortaya konulmaktadır. Urla Bağ Yolu

girişimi, Bağ Yolu Rotası içerisinde yer alarak Yarımadadaki diğer bağlarla bağlantı kurmaktadır (Görüşme 22, Görüşme 23, Görüşme 28, Görüşme 29, Görüşme 30, Görüşme 31, Görüşme 32, Görüşme 33, Görüşme 38).

Urla'da yer alan Bademler Doğal Yaşam Köyü, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından Urla Bademlerdeki Tarımsal Kalkınma Kooperatifi arazisine, kırsal turizmin olanaklarını geliştirmede bir örnek teşkil etmesi amacıyla kurulmuştur. Doğal Yaşam Köyü içerisinde konaklama amaçlı bungalov evler, tarımsal üretim alanları ve rekreatif faaliyetler yer alarak doğa ve çevre yönetiminin yeni türleri ortaya koyulmaktadır. Doğal Yaşam Köyü kapsamında organik sertifikalı ürünler yetiştirilmekte, taze olarak toplanıp doğal yaşam köyünde servise sunulmakta ve Doğal Yaşam Köyünün zeytinyağı ve gıda atölyesinde üretilen ürünler ile birlikte Kooperatif Ürünleri Pazarı adı verilen satış noktasında aracısız satılmaktadır. Böylelikle kırsal turizmin yanında tüketici ile kısa mesafe gıda/tedarik zinciri kurulmakta ve aynı zamanda gerçekleştirilen atölye faaliyetleri ile çiftlik düzeyinde yenilikçi pratikler sergilenmektedir. Bademler Kooperatifi Doğal Yaşam Köyü Zeytin Yolu Rotası içerisinde yer almaktadır (Görüşme 39).

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden yola çıkarak yerel düzeyde çalışma alanı olarak belirlenen örneklerin beşinin de meydana gelmesinde ekolojik farkındalığın gelişmesi ile tüketici alışkanlıkları ve beklentilerindeki değişimin oluşturduğu bir sosyal aktivizmin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Doğa Okulunun amacı, doğa kültürünü geliştirmek ve yaymak iken (Görüşme 25, Görüşme 26, Görüşme 27) Zeytin Okulu, iklim krizinin eşliğindeki gezegene sürdürülebilir bir katkı yapmak amacıyla ekolojik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir akademi gibi çalışmaktadır (Görüşme 24). Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği; kuruluş amacını, Yarımada içerisinde köklü bir tarihe sahip olan zeytin kültürünü ve doğa bilincini gelecek nesillere aktarmak olarak tanımlarken, aynı zamanda kırsal turizm ile bu yönde değişen tüketici beklentilerini karşılamayı öngörmektedir (Görüşme 21).

Urla Bağ Yolu; Urla'nın antik tarihi ve kültürünü yeniden canlandırmayı ve sektörün bölgede köklü hale getirerek gelecek nesillere bilgi aktarımı sağlamayı amaçlamaktadır. Bunu amaçlarken de bir arada bulunmanın yarattığı sinerjiden ve kırsal turizmin olanaklarından faydalanmayı öngörmekte ve aynı zamanda üretimin ve bağ alanlarının geliştirilerek son yıllarda beyaz yakalılardan ilgi odağı haline gelen bölgenin kentleşme baskısından kurtarılmasını hedeflemektedir (Görüşme 22, Görüşme 28). Ağırlıklı olarak çiçek üreticilerinin oluşturduğu Bademler Kooperatifi arazisinde yer alan Bademler Doğal Yaşam Köyünün ise diğer tarımsal örgütlere ve üreticilere; kırsal kalkınmada, tarımın

üretim dışındaki fonksiyonlarının üstlenebileceği rollerin gösterilmesi açısından bir örnek oluşturmasının dışında toplumun kırsal alanlara yönelik değişen beklentilerini karşılayacak bir mekânsal araç teşkil etmesi açısından da yenilikçi ve yaygınlaştırılmaya elverişli bir planlama aracı olduğunu söylemek mümkündür (Görüşme 39).

Çalışmanın çıktıları, tüm bu pratiklerinin gelişiminde arakesiti İzmir'in yeniliklere açık kültürünün oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan görüşmelerde İzmir'in kurumsal açıdan işbirlikçi bir kent olduğu ve eski bir liman şehri olmasına bağlı olarak hakim olan levanten kültürün, yenilikleri kucaklayıcı bir atmosfer yarattığı dile getirilmektedir (Görüşme 24, Görüşme 22, Görüşme 28). Görüşülen kişiler tarafından çok işlevli tarıma ilişkin pratiklerin oluşumunda ve gelişiminde başta politika uygulamaları olmak üzere kurumsal kapasitenin rolü özellikle vurgulanmaktadır. Doğal ve kırsal-kültürel miras, tarımsal altyapı; yeniliklere açık ve girişimci insan profilinin yarattığı sosyal sermaye; toplumsal olarak doğa bilincinin gelişmiş olması, göreceli olarak rahat ve saygılı bir kültürel atmosfer ve bu atmosferin korunmasına yönelik gelişmiş bilinç ile başta İzmir Büyükşehir Belediyesi olmak üzere yerel yönetimlerin yenilikçi girişimlere ilişkin destekleyici yaklaşımı, İzmir'in en önemli rekabet avantajları olarak sayılmaktadır.

Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği dışındaki örneklerin hepsinin hayata geçirilmesinde yereldeki kurumların doğrudan rolü bulunmaktadır. Doğa Okulu, Seferihisar Belediyesi'nin katkıları ile kurulmuşken; Zeytin Okulu, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Urla Bağ Yolu İzmir Kalkınma Ajansı desteği ile kurulmuştur. Bademler Doğal Yaşam Köyü ise doğrudan İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından kurulmuştur. Ayrıca Köstem Zeytinyağı Müzesi ve Organik Çiftliği, Doğa Okulu, Zeytin Okulu ve Bademler Doğal Yaşam Köyü; İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından oluşturulan Zeytin Rotası üzerinde; Urla Bağ Yolu ise Bağ Yolu Rotası içerisinde yer almaktadır. Yapılan görüşmelerde İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsünün (İYTE) bölgede bilginin üretilmesi ve yayılması açısından büyük bir öneme sahip olduğu özellikle vurgulanmıştır. Bademler Doğal Yaşam Köyü hariç tüm yerel düzeyde örnekler, İYTE ile ortak çalışmalar yürütmekte ve yakın bir ilişki içerisinde bulunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma kapsamında bir yenilikçilik olarak çok işlevli tarımın gelişiminin kurumsal kapasite ile ilişkisi bölge düzeyinde İzmir ve yerel düzeyde Karaburun, Çeşme, Seferihisar, Urla ve Güzelbahçe ilçelerinin meydana getirdiği Yarımada Bölgesinde seçilen beş örnek üzerinde araştırılmıştır. Çalışma kapsamında; ulusal ve uluslararası yazın ile politika belgelerinden faydalanılmış ve bu kaynaklarla top-

lanan veriler; bölgesel ve yerel düzeyde gerçekleştirilen 39 görüşme ile tamamlanmıştır.

Çalışmadan elde edilen çıktılara göre bir yenilikçilik olarak çok işlevli tarımın gelişiminde bir coğrafik alanda yığılan sosyal sermaye ile politikalar, coğrafyada gömülü olan kurumsal rutinler ve sosyal geleneklerin tamamı olarak ifade edilebilecek kurumsal yapının rolü hayatidir. Yerel düzeyde çalışma alanı olarak belirlenen örneklerin beşinin de gelişiminde ekolojik farkındalığın gelişmesi ile tüketici alışkanlıkları ve beklentilerindeki değişimin oluşturduğu bir sosyal aktivizm etkilidir. Bununla birlikte tüm bu pratiklerinin gelişiminde arakesiti İzmir'in yeniliklere açık kültürünün oluşturduğunu söylemek mümkündür. İzmir'in kurumsal açıdan işbirlikçi bir kent olması ve yarattığı yenilikleri kucaklayıcı atmosfer onun en önemli rekabet avantajlarını oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında yerel düzeyde çalışma alanı olarak belirlenen tüm örnekler, belirli açılardan çok işlevli tarımın farklı türlerini ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamındaki tüm örneklerin en güçlü yanının, farklı amaçlar için de olsa, faaliyetlerini yoğun bir çevresel kaygı taşıyarak yürütmeleri olduğunu söylemek mümkündür. Tüm örnekler, kurumsal rutinler içerisinde yerel ve bölgesel düzeyde gömülüdür. Özellikle Urla Bağyolu ve Zeytin Okulu örneklerinde güven, ortak anlayış ve paylaşılan çalışma kalıplarının güçlü bir sinerji ve bu sinerjinin de yeni girişimlerin gelişimi için verimli bir atmosfer yarattığı açıkça görülmektedir.

Doğa Okulu, hem yerelde geleneksel üretim havzalarını ve çiftçileri koruyacak projeler; hem de ulusal ve uluslararası düzeyde hassas ekosistemlerin korunmasına yönelik çalışmalar yürüterek doğanın korunması ve doğa kültürünün geliştirilmesi konusunda bir çeşit sosyal aktivizm ortaya koymaktadır. Akademik bilgi ile pratiği birleştirerek çalışmalarını uluslararası platforma taşıyan Zeytin Okulu ise ekolojik farkındalık oluşturmak üzere yerel düzeyde gerçekleştirdiği çalışmaları ile özellikle civar köylerin sosyolojik dönüşümüne önemli katkılar sağlamaktadır. Yüksek kalitede ve tüketici taleplerine göre çeşitlendirilmiş üretimi, ilgi çekici doğal peyzajı, nitelikli yapılı çevresi ile Urla Bağ Yolu ve değişen tüketici beklentilerine yönelen altyapısı ile Köstem Zeytinyağı Müzesi, içerisinde yer aldığı kırsal çevrede önemli bir artı değer yaratırken aynı zamanda bölgenin turizm imajına da önemli katkılar sağlamaktadır. Benzer olarak Bademler Doğal Yaşam Köyü de toplumun kırsal alanlara yönelik değişen beklentilerini karşılayacak bir mekânsal araç ortaya koymaktadır.

Yerel düzeyde incelenen tüm bu yenilikçi girişimler, tarımın üretim dışındaki olanaklarından faydalanma, kırsal alanların görünürlüğüünün artırılması ve daha sürdürülebilir bir tarımsal sistemin geliştirilmesi adına başka alanlarda da hayata

geçirilebilecek örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte tarımsal sistem içerisinde bu tür yenilikçi girişimlerin rekabet şansları daha az görünmektedir. Bu nedenle yenilikleri koruyucu ve geliştirici önlemler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada özellikle bölgesel düzeyde ekonomik, sosyal ve çevresel olarak daha sürdürülebilir bir tarım vizyonu etrafında toplumu ve sektörü yönlendirici bir politik atmosfer yaratmak ve kurumsal yapının bu yönde geliştirilmesini sağlayacak tedbirler almak arzu edilen dönüşümün sağlanmasında önemli bir değişim yaratabilecektir. Bunun için de üniversiteler, firmalar, araştırma kuruluşları gibi farklı kesimlerin bir arada çalışması gerekmektedir.

Ayrıca yenilikçi pratiklerin hayatta kalabilmesi için ağlar ve işbirlikleri büyük bir öneme sahiptir. Ağlar yerel değerlerin ulusal ve uluslararası düzeye tanıtılması açısından oldukça etkili olabilmektedir. Özellikle Seferihisar'ın bilinirliğinin artmasında Citta Slow (Yavaş Şehir) Ağına üye olmasının yadsınamaz bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle bölgesel düzeyde kamu otoriteleri; yenilikçi pratiklerin, ulusal ve küresel ağlara entegre edilmesi ve işbirlikleri geliştirerek görünürlüklerinin artırmasına yönelik politikalar geliştirmelidir. Bu politikalar aktörler arasında öğrenme ve koordinasyonun geliştirilmesini de içermelidir.

Diğer yandan kolektif hareketin meydana getirdiği uyum ve sinerjiler, çarpan etkisi yaratarak yerel kalkınma için çok önemli dinamikleri meydana getirmektedir. Bu kapsamda güven ve ortak çalışma kalıplarına sahip organizasyonların geliştirilmesi; bu birlikteliklerin meydana getireceği sinerjilerden faydalanma ve yeni girişimlerin gelişimi için önemli fırsatlar yaratacaktır.

Son olarak da ulusal tarım politikasının, tarımın geleneksel olarak ürün üretimi dışındaki fonksiyonları değerlendirilerek, yeniden gözden geçirilmesi elzemdir. Kimi zaman kamusal teşvikler de yenilikçi pratiklerin gelişiminde büyük bir rol oynayabilmektedir. Bu nedenle, hem yerel hem de ulusal düzeylerde dinamik ve yenilikçi bir ekonomik düzenin sürdürülmesi için kamu teşvik politikalarının yeniden organize edilmesi gerekmektedir. En azından internete bağlanmanın bile pek çok kaynağa erişimi olanaklı kıldığı günümüz dünyasında doğrudan teşviklerin yanında yenilikçiliği destekleyen bir girişim ekosisteminin yaratılması ve bu yönde altyapı yatırımları ile yenilikçilik üretiminin maliyetlerini azaltmak da çiftçilere, tarımın salt ürün üretimi dışındaki olanaklarının denenmesi açısından yeni pencereler açabilecektir. Çoğu zaman kamu otoriteleri örnek projeler ile yeni pratiklerin gelişiminde doğrudan bir aktör olarak rol alabilmektedir. Özellikle kırsalda, kadın ve genç istihdamını öne çıkaracak bu tür örnek projeler, çok işlevli tarım kapsamında yer alabilecek faaliyetler konusunda farkındalığın geliştirilmesi ve kırsal alanların görünürlüğüne katkı sağlaması açısından önemli girişimler olacaktır.

Extended Abstract

The Role of Institutional Capacity in the Development of Multifunctional Agriculture as an Innovation; Izmir Case

*

Merve Yazar Yıldıztekin
ORCID: 0000-0001-7941-0288

Demet Erol
ORCID: 0000-0002-1705-4297

Today, regional development policies focus on institutional capacities shaped by institutional routines and social traditions which were embedded in geography. With its role in the future of agricultural sector and the society in general Multifunctional agriculture, as an innovation, is one of the most discussed issues in European agricultural policy in recent years (Clark, 2006, p.331; Groot et al., 2009, p.147; Knickel, Renting and Van Der Ploeg, 2004, p.81; Marsden and Sonnino, 2008, p.422). In many studies in agriculture it reveals that that the institutional capacity, which expresses the whole of rules such as norms, traditions and ways of doing business that shape human interactions and activities, has a very important role in innovation processes (Darnhofer, 2015, p.27,28). In this context, the main question of the study is what is the role of institutional capacities in the development of an innovation. For this purpose, the relationship between the development of multifunctional agriculture and institutional capacity in Izmir were investigated at different geographical scales.

In the study, national and international literature and policy documents were used and the data collected with these sources was completed with 39 interviews at regional and local level. For this purpose, interviews were held with 20 key people from public institutions, private sector, NGOs and academicians who are direct actors in Izmir Agriculture at the regional level and within the scope of these interviews, current strategies and policies for the development of multifunctional agriculture in Izmir and innovative initiatives that carry out activities that can be considered within the scope of multifunctional agriculture are investigated. Then, with the 19 interviews held within

the scope of innovative examples determined as a working area at the local level, the effects of institutional capacities at the regional level on the development of these initiatives were investigated.

One of the cities where the effects of social movements that emerged as a reaction to the industrial food system were first observed, Izmir is host to many ecological villages aiming to spread conscious consumption and a life style in harmony with nature, and many global and local initiatives aiming to develop social awareness of nature and ecological literacy.

In line with the idea of planning the rural and the city as a whole, the Izmir Metropolitan Municipality, which became a direct actor in agriculture and rural development with the Act No. 6360, apart from the urban core, Izmir is divided into three regions as Peninsula, Gediz-Bakırçay Basin and Küçük Menderes Basin geographically and development strategies were determined according to the potentials of the regions. Although it is not mentioned under the name of multifunctional agriculture in the Peninsula Sustainable Development Strategy, which stands out with its sustainable protection approach, by developing strategies for the development of rural tourism and increasing agricultural added value; the potentials of agriculture that can be undertaken other than agricultural production in terms of local development are emphasized. In this context, the Olive Route and the Vineyard Route were defined [Izmir Metropolitan Municipality (IMM), 2015b] and those roads were integrated in EuroVelo Network which is a project of the European Cyclists' Federation (Interview 18). However, in order to increase the added value of agricultural products, product processing, packaging, cold storage facilities and establishment of agricultural machinery parks and establishing local producer markets at certain points for localization of agrifood systems and shortening the distance of food/supply chains are among the other policy implementations included in the Izmir Peninsula Sustainable Development Strategy and implemented by the Izmir Metropolitan Municipality.

Two of the local level initiatives of the study located on the Olive Route the Nature School, carries out new generation farm activities such as providing applied nature culture trainings that combine practice and theory in order to recognize nature and raise awareness and at The Olive Academy, in addition to ecological literacy trainings which can be called new farm activities, seminars for olive and olive oil producers and philosophy-ecology seminars for high school students are organized every summer. The other initiatives of the study located on the Olive Route; in the Köstem Olive Oil Museum, the world's largest olive oil museum, and in the Bademler Natural Life Village,

which was established by the Izmir Metropolitan Municipality on the land of the Agricultural Development Cooperative in Urla Bademler, rural tourism activities are carried out. Urla Wine Route, which was established by seven wine producers in Urla includes vineyards, wineries, restaurants, accommodation facilities and various activities, is located within the Vineyard Route and connects with other vineyards in the Peninsula (Interview 22, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 38).

According to the results obtained from the study, the role of the institutional capacity, which can be expressed as the whole of social capital, policies, institutional routines and social traditions embedded in the geography, is vital in the development of multifunctional agriculture. A social activism created by the development of ecological awareness and the changes in lifestyles and expectations has a significant effect in the emergence of the initiatives determined as a working area at the local level. However, in the development of all these practices, the political climate of Izmir, its culture open to innovations and its developed social capital have an undeniable importance.

Within the scope of the study, a contribution is made to the literature on the conceptualization of institutional capacities at different geographical scales in the example of multifunctional agriculture and within the conceptualized institutional capacities, the development trajectories of an innovation are revealed and a reproducible development pattern is created in terms of local development.

Kaynakça/References

- Amin, A. (1999). An institutionalist perspective on regional economic development. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(2), 365-378.
- Clark, J. (2006). The institutional limits to multifunctional agriculture: subnational governance and regional systems of innovation. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 2006 (24), 331- 349.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB). (2014). *İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı: Plan Açıklama Raporu*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Damhofer, I. (2015). Socio-technical transitions in farming. key concepts. L. Sutherland, I. Darnhofer, G. A. Wilson, L. Zagata (Der.), *Transition pathways towards sustainability in agriculture: case studies from Europe* içinde (ss. 107-123). UK:CABI Publishing.
- Dessein, J., Bock, B. B., & De Krom, M. (2013). Investigating the limits of multifunctional agriculture as the dominant frame for green care in agriculture in Flanders and the Netherlands. *Journal Of Rural Studies*, 32, 50–59.

- Dobson, A. (2003). *Citizenship and the Environment*. Oxford: Oxford University Press.
- Ekolojik Tarım Organizasyonu (ETO). (2021). Hakkımızda. Erişim Adresi: <https://www.eto.org.tr/hakkimizda.php>
- Feldman, M. P., Kogler, D. F. (2010). Stylized facts in the geography of innovation. H. H., Bronwyn, N., Rosenberg (Der.), *Handbook of the economics of innovation* içinde (ss. 381-404). UK: North Holland, Elsevier.
- Goodman, D., DuPuis, E. M., Goodman, M. K. (2012). *Alternative food networks: knowledge, practice and politics*. New York: Routledge.
- Groot, C. J. J., Rossing, W. A. H., Tichit, M., Turpin, N., Jellema, A., Baudry, J., Verburg, P. H., Doyen, L., Van den Ven, G. W. J. (2009). On the contribution of modelling to multifunctional agriculture: learning from comparisons. *Journal of Environmental Management*, 90 (2009), 147-160.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2015). *Gediz-Bakırçay Havzası Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2015b). İzmir Büyükşehir Belediyesi, Yarımada Projesi. Erişim Adresi: <https://www.yarimadaizmir.com/tr/Sayfa/48/33/yarimada-projesi>
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2016). *Küçük Menderes Havzası Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2020). İzmir Büyükşehir Belediyesi, Tarımsal ve Kırsal Kalkınma. Erişim Adresi: <https://tarimsalhizmetler.izmir.bel.tr/tr/Projeler/1/4>.
- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA). (2014). *İzmir Bölge Planı 2014-2023*. İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı.
- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA). (2014b). *Yarımada Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi*. İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı.
- Jordan, N., Warner, K. D. (2010). Enhancing the multifunctionality of US Agriculture. *BioScience*, 60(1), 60-66.
- Karakaya E. (2016). Agro food system transitions? Exploring alternative agro food initiatives in Izmir, Turkey. Yayınlanmamış doktora tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi, İzmir.
- Knickel, K., Renting, H. (2000). Methodological and Conceptual issues in the study of multifunctionality and rural development. *Sociologia Ruralis*, 40(4), 512-528.
- Knickel, K., Renting, H., Van Der Ploeg, D. (2004). Multifunctionality in European Agriculture. F., Brouwer -(Der.), *Sustaining Agriculture and the Rural Environment* içinde (ss.81-103). Cheltenham / Northampton: Edward Elgar.
- Makkonen, T. (2011). Innovation and regional socio-economic development- evidence from the Finnish local administrative units. *Bulletin Of Geography Socio-Economic Series*, 2011 (15), 27-42.
- Marsden, T., Sonnino, R. (2008). Rural development and the regional state: denying multifunctional agriculture in the UK. *Journal of Rural Studies*, 2008(24), 422-431.

- McBride, B. B, Brewer, C.A., Berkowitz, A. R., Borrie, W. (2013). Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: what do we mean and how did we get here?. *Ecosphere*, 4(5), Article 67.
- Morgan, K. (1997). The learning region: institutions, innovation and regional renewal. *Regional Studies*, 31(5), 491- 503.
- Orr, D. (1992). *Ecological literacy: education and transition to a post modern world*. Albany: State University of New York Press.
- Renting, H., Rossing, W. A. H., Groot, J. C. J., Van der Ploeg, J. D., Laurent, C., Perraud, D., Stobbelaar, D. J., Van Ittersum, M. K. (2009). Exploring multifunctional agriculture: a review of conceptual approaches and prospects for an integrative transitional framework. *Journal of Environmental Management*, 90(2), 112-123.
- Schnell, M. S. (2007). Food miles, local eating, and community supported agriculture: putting local food in its place. *Agriculture and Human Values*, 30 (4), 615-628.
- Seyfang, G. 2006. Ecological citizenship and sustainable consumption: examining local organic food networks, *Journal of Rural Studies*, 2006(22), 383-395.
- Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü (TVKGM). (2021). Karaburun-İldır Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi. Erişim Adresi: <https://tvk.csb.gov.tr/karaburun-ildir-korfezi-i-91579>
- Uysal, Y. (2018). İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Yerel Kalkınma, Çevre ve Altyapı Sağlamadaki Performansları. *İzmir Modeli Çalışmaları Üçüncü Kitap*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Veeck, G., Deborah, C., Veeck, A. (2006). Changing farmscape: a study of agricultural tourism in Michigan. *The Professional Geographer*, 58(3), 235-248.
- Wilson, G. A. (2008). From 'weak' to 'strong' multifunctionality: conceptualising farm-level multifunctional transitional pathways. *Journal of Rural Studies*, (24), 367-383.
- Wilson, A. G. (2009). The spatiality of multifunctional agriculture: A human geography perspective. *Geoforum*, 2009 (40), 269-280.